

Moralstatistiken og den frie Vilje.

Af Dr. Cl. Wilkens.

I.

Fra alle Sider lyder det til os: Vilkaarlighedens Rige er endt, Nødvendighedens Rige er kommen. Naturvidenskaben har sejrrig paavist Lovens Herredømme paa det uorganiskes og det fysisk-organiske Livs Omraade; Socialvidenskaberne og Aandsvidenskaberne spore overalt Loven, og Spørgsmaalet er stillet: gaar Samfundet og Mennesket ikke ogsaa ind under Nødvendigheden? Den objektive Vilkaarlighed, Tilfældet, er falden; den subjektive Tilfældighed, Vilkaarligheden, maa følge efter. Som Astronomien vil forudsige os Formørkelserne paa den fysiske Himmel, saaledes optræder der en Videnskab, der vil forudsige os Formørkelserne paa det menneskelige Livs Himmel, Formørkelserne paa Ægteskabets Himmel i Form af Skilsmisernes «nødvendige» Tal, paa Samfundets Himmel overhovedet i Form af «Forbrydelsernes Budget», paa den individuelle Lykkes Himmel i Form af Selvmordenes nødvendige Tal-Krav.

Vilkaarlighedens Rige er forbi. Men er ogsaa Frihedens Rige forbi? Betyder Regelmæssigheden i de

sociale Fænomeners Gang og Udvikling, at Friheden med dens Kuld af Inderligheds-Børn: Valg, Ansvar, Skyld, Anger, nu ligger paa Dødslejet, skjælvende i en lille Krog i det menneskelige Hjerte, i den menneskelige Tro? Vi finde her besynderlige Anskuelse i den nyere Tid. Vi møde Theorier, der med en begejstret Kultus af Friheden — og Friheden er Grundbetingelsen for al menneskelig Udvikling, og de ariske Folkestammers Historie socialt en Frihedens Udviklings-Historie — vil have Skylden bort, læsse den over paa Samfundets Skuldre. Der er Sandhed heri, men i sin Helhed er det at snigmyrde Skylden, som Macbeth snigmyrdede Sønnen. Der gives endvidere Anskuelse, der med en begejstret Kultus af Friheden, proklamere Materialismen, udraabe: der er ingen Gud, ingen Sjælens Udødelighed, ingen højere Retfærdighedens Orden ud over denne grove Rettens Ordning. Victor Hugo selv er en gammel Nathue. Men proklamere: jeg vil ikke have Skylden, ikke Ansvaret, men jeg vil have Frihed, — er en Modsigelse. At sige: det er bevist, der er ingen Gud, ingen over Materien og dog i hemmelighedsfuldt Forhold til Materien staaende Aandens Verden og ikke desto mindre erklære: jeg fordrer Frihed, fuld og grænseløs Demokratisme, mit Herredømme, — er en Modsigelse. Socialismen siger: den nyere Tids Produktionsform har gjort Mennesket til en Tap i en Maskine, og det er ikke Menneskets Bestemmelse. Nej. Men naar den samme Socialisme i mange af dens praktiske Former hylder Materialismen og Ateismen, der udgives for Videnskabens Resultater, er saa ikke Mennesket en Tap i en Maskine, Tilværelsens Hemmelighed en uhyre Mekanisme? Jeg er fattig eller rig med Nødvendighed, Forbryder som et Udslag af Kræfternes Spil i mig, Selvmorder som en

Molekule i Tilværelsens mekanisk-kemiske Gryde. Hvad kan jeg gjøre for, hvad jeg er? hvem har mixet mig sammen? At kæmpe for Friheden i den blinde Nødvendigheds Navn er en Modsigelse. Skal der kæmpes for Aand og Fremskridt, saa maa det ske i Frihedens, i Aandens Navn; og er Lovmæssigheden i de sociale Fænomeners Gang slaaende, som den er, saa maa der først spørges: hvorledes kan den forsones med Friheden? Dette er her Problemet.

Hin Anskuelse, der kæmper for Nødvendigheden, har fundet en uventet stærk Støtte i Moralstatistiken, den systematiske Fremstilling og Udvikling af den Del af det sociale Livs Fakta og Love, der forholde sig til Handlinger, som menes at udgaa fra den frie Vilje, — paa Grundlag af kvantitativ Masseiagttagelse; — en Videnskab, der har givet enhver, for hvem Friheden er af alvorlig Interesse, et ejendommeligt Materiale til Eftertanke og ved første Øjekast et højst mærkeligt og som det synes rent negativt Svar paa Spørgsmaalet om Friheden. At en Tids Ideer og Strømninger, enten man taler om de ideelle eller reelle, intellektuelle eller juridisk-moralske eller økonomiske, indvirke paa den Enkelte, har man vel tildels villet indrømme. Men at det individuelle Liv langt dybere og mere omfattende bliver bestemt af almene Aarsager, at det sociale Liv ligesom bliver behersket af en matematisk Rhythmus, at der her viser sig en Regelmæssighed, der vel er af anden Art men ikke mindre end den fysiske, — vil Moralstatistiken vise os. I Ligevægten mellem Kjønnene, i Befolkningens Tilvæxt, i Dødelighedsratens Stigen og Falden viser der sig en mærkelig Regelmæssighed. Dog her have vi jo nærmest med naturlig-fysiske Forhold at gjøre. Men tage vi

Ægteskabet, da forholde vi os jo dog til Viljeshandlinger, der vel have deres naturlige Betingelser men dog deres sidste Grund i den menneskelige Vilje, i Beslutningen. Og det viser sig da ved Statistiken, at «et Folk i Almindelighed betaler sin Tribut til Ægteskabet med større Regelmæssighed end sin Tribut til Døden», over hvilken Viljen dog kun i ringe Grad og indirekte har nogen Indflydelse. Den samme Regelmæssighed viser sig i den kriminelle Statistik. I Forbrydernes Tal og Art viser der sig her en gennemgaaende Konstans, hvad der bragte Quetelet til at udbryde, «at der i Folkenes Liv gaves et andet Budget, der betaltes med større Regelmæssighed end Finansernes — de aarlige Forbrydelses Budget». Den samme tilsyneladende Lovmæssighed aabenbarer sig i Selvmordenes Tal og Art, dog saaledes, at Konstansen i Forbrydelserne er mindre end i Ægteskabet, hvorimod Selvmordene vise den største Regelmæssighed. Hvad Meteorologien engang med et tilstrækkeligt Antal Stationer vil kunne opnaa: at forudsige Vejrligets Gang, synes at være opnaaet af Moralstatistiken paa dens Omraade. Men en forudsigende Erkjendelse er kun mulig paa Lovens og Nødvendighedens Grund. Det ser unægtelig besynderligt ud. Det ser ud som om der gaves en Lov, der greb Menneskene ved Haarene og tiltvang sig Opfyldelse. Der mangler et Ægteskab, og Du maa udfylde Rubriken. Der mangler en Tyv i det aarlige Budget og Du, ulykkelige Menneske, gjøres til Tyv med Tallets Nødvendighed. Der mangler et Selvmord, og den arithmetiske Lov trykker Dig Pistolen i Haanden, hvis det da skal være en Pistol, thi ogsaa dette, Selvmordets Art, bestemmer Loven. Ja, Nødvendigheden bliver humoristisk: der savnes et Tilfælde i de uforseglede Breves

«lovbestemte» Antal, og Glemselens Aand griber Dig.
Hvor er saa Friheden?

II.

Af de sociale Forhold, som Moralstatistiken behandler, Ægteskabet, Forbrydelserne og Selvmord, er Ægteskabet ikke blot det, hvor Friheden psykologisk maa antages at være størst, samtidig med at Regelmæssigheden er stor; men tillige det, hvor det er lettest at begribe den kavsale Sammenhæng, Indflydelsen af de Faktorer, der her gjøre sig gjældende. Forbrydernes Regelmæssighed viser sig kun ved meget store Tal, og Selvmordenes vidunderlige Konstans kan paa Videnskabens nuværende Standpunkt ikke kavsalt begribes. Hvad vi derfor her særlig vil holde os til er Regelmæssigheden i Ægteskabet og dens Forhold til Viljens Frihed.

Det Første, vi her maa fremhæve, er, at Regelmæssigheden kun viser sig indenfor de enkelte Samfund: der gives ikke en Bevægelsens Lovmæssighed for alle Samfund overhovedet. De fysiske, økonomiske, psykologiske, juridiske, sociale, politiske Forhold ere saa forskellige i de forskellige Samfund, at hver af disse maa ses som et socialt Hele, hvis Lovmæssighed maa forfølges for sig. Fysisk ejendommelige Anlæg som Race og Nationalitet, sociale Livsformer som Lovgivning, Kulturtilstand, Befolkningstæthed, Ernæringsforhold osv. faa her særlig Indflydelse. Hvert Samfund staar socialt som et sluttet Hele, en social Organisme, der kun langsomt forandres og ligesom følger sine egne Love. De forskellige Samfund frembringe forskellige Forhold, men det samme Samfund ensartede Forhold; forskellige Aarsager have forskellig Virkning, men samme Aarsag har samme Virkning. Dette

vil ogsaa ses ved en simpel Sammenligning, selv naar man holder sig indenfor Lande af lignende Kulturgrad. Saaledes varierer de Giftes Antal i Forhold til Befolkningen i de forskjellige civiliserede Lande *) fra 38,94 pCt., Frankrig, til 28,61 pCt., Bajern, (Danmark 33,3 pCt.); de Giftes Antal i Forhold til den voxne Befolkning, afhængig af Vielsesfrekvensen og Ægteskabets Varighed, fra 62,3 pCt., Frankrig, til 45,82 pCt., Bajern (Danmark, 53,28 pCt.); Antallet af Enker og Enkemænd i Forhold til den voxne Befolkning fra 16,6 pCt. i Danmark til 7,47 pCt. i Bajern; Fraskilte, ligeledes i Forhold til den voxne Befolkning, fra 0,51 pCt. i Danmark til 0,18 i Bajern. Lignende Varieren med Hensyn til Ægteskabets gjennemsnitlige Frugtbarhed, uægte Børn, Ægteskabsfrekvensen osv. Men i det samme Samfund finde vi en forbavsende Regelmæssighed i Bevægelsen fra Aar til Aar i de samme Forhold, og de Faktorer, der have Indflydelse paa Svingningerne, lade sig klart paavise. —

Montesquieus bekjendte Ord: partout, où une famille peut vivre à l'aise, il se forme un mariage, betegner fuldstændig realistisk det Punkt, ud fra hvilket Ægteskabsfrekvensens Sammenhæng med de herskende social-økonomiske Forhold lader sig forklare. Tilfredsstillelsen af Ægteskabets almindelige fysisk-psykiske Fornødenhed viser sig bunden til Forudsætninger, der ikke afhænge af den Enkeltes Vilje. Naar hine Forudsætninger bevæge sig i en vis Orden og Lovmæssighed, saa vil denne ogsaa vise sig i Ægteskabets Bevægelse. Og den viser sig saa-

*) I uciviliserede eller lidet civiliserede Lande som Kroatien, Serbien kommer der en Vielse paa resp. 75 og 83 Indbyggere, medens ellers en Vielse paa 115 Indb. er et meget gunstigt Forhold.

vel i Frekvensen som i Kombinationerne, og størst ved disse, hvad der ved første Øjekast kan synes besynderligt og dog er naturligt, idet Frekvensen mere beror paa ydre Forhold, tidslige, rumlige, fysiske, socialpolitiske og socialøkonomiske Forhold, medens Kombinationerne mere ere afhængige af indre psykiske i Menneskets Natur grundede Faktorer. —

Regelmæssigheden i Ægteskabsfrekvensen, og de aarlige Vielsers Antal i Forhold til Befolkningen, viser følgende Tabel. Paa én Vielse kom Indbyggere:

Aar	Danmark	Preussen	Østerrig	Frankrig	England	Belgien
1844	—	111	124	124	—	—
1845	121	112	131	124	116	—
1846	124	116	125	131	116	—
1847	125	129	136	142	126	180
1848	133	122	117	121	125	152
1849	124	109	112	127	123	138
1850	132	106	105	119	116	130
1851	101	109	103	124	116	133
1852	103	118	—	127	114	142
1853	108	117	—	127	111	145
1854	114	—	—	—	110	152
Gjsnltl.	117	115	119	127	118	145

Her viser sig Svingninger, men sammenligner man Ægteskabsfrekvensens Bevægelse med Dødelighedslisterne, vil det vise sig, at Regelmæssigheden i hine af Viljen afhængige Fænomen er større end ved Dødeligheden, der dog kun indirekte staar i Forbindelse med den frie Vilje.

Se vi paa Wagners Tabel, hvor det arithmetiske Gjennemsnitstal af Vielser og Dødsfald hver er sat = 100 finde vi:

	Preussen.		Frankrig.		Belgien.	
	Vielser.	Dødsfald.	Vielser.	Dødsfald.	Vielser.	Dødsfald.
1844	98,9	82,7	100	94,1	98,4	91,8
1845	99,2	88,7	101,2	90,8	98,0	94,6
1846	97,1	97,9	95,8	100,6	86,1	103,3
1847	87,7	106,8	89,2	104,0	81,0	116,2
1848	93,4	113,1	104,8	102,5	96,2	104,7
1849	104,5	102,9	99,0	119,3	106,6	117,3
1850	109,3	93,5	106,3	93,3	113,3	89,8
1851	107,4	90,8	102,4	97,9	111,3	91,6
1852	100,4	115,6	100,0	99,3	104,9	92,8
1853	102,0	107,9	100,2	97,5	102,8	96,7

Det viser sig her, trods det, at de kritiske Aar 1846 og 1848 respektive med Hungersnød og Revolution findes i Rækken, at Uregelmæssigheden i det Hele er betydelig større ved Dødsfaldene end ved Vielserne. Maximum for Afvigelsen fra Gjennemsnittet er ved Ægteskabet 12,3 pCt., ved Døden 17,8; Maximum for Afvigelse mellem to paa hinanden følgende Aar ved Ægteskabet 11,1 pCt., ved Dødsfald 24,3 pCt. Og samtidig viser Tabellen ved det store Fald i Ægteskabsfrekvensen 1847 Ægteskabets Afhængighed af de social-økonomiske Betingelser, idet Hungersnøden 1846 har forstærket Frygten for at kunne forsørge en Familie, ligesom omvendt den betydelige Forøgelse 1848—50 dels er en Erstatning for Faldet 1847, dels uden Tvivl ogsaa et Udtryk for det Fremtidshaab, de nye Tider vakte. Det er Kjærlighedens Forbindelse gennem Haab og Frygt med Livets reale Betingelser, der rører sig i Tallene. At se hende og elske hende kan vel være Et, men at gifte sig med hende er noget Andet. Denne Ægteskabsfrekvensens Afhængighed af de social-økonomiske Betingelser, af gode og daarlige Aar, viser sig ogsaa klart ved at se paa Forholdet mellem Kornpriserne og Ægteskabsantallet. Der viser sig en temmelig nøje Parallelisme: stiger Kornpriserne, stiger

ogsaa det Befolkningsantal, hvorpaa der gaar et Ægteskab, α : Ægteskabsfrekvensen synker, men Parallelismen er ikke absolut, Tallene stige og synke ikke i samme Grad i begge Rubriker, fordi Ægteskabet jo ogsaa er afhængig af andre sociale Faktorer. Den samme Afhængighed, som Ægteskabsfrekvensen viser ligeoverfor økonomiske Nødaar, viser den ogsaa ligeoverfor socialpolitiske, Krigsaar. Medens vi i de andre europæiske Lande finde en Stigning i 1848—50 til Udligning af det stærke Fald i 1847, finde vi i Danmark, Slesvig og Holsten, at Vielsesantallet er mindre end i 1847; medens disse Lande have vist sig mindre følsomme for Nødaaret 47 (Afvigelsen var kun 6 pCt.), vise de sig særdeles følsomme for Krigsaarene (den negative Afvigelse i Danmark c. 15, i Holsten c. 21 pCt.), men 1851 viser den «friblevne Ægteskabsdrift» sin udjævnende Kraft og stiger nu til 17,32 pCt. over Gjennemsnittet. Det samme viser sig i Krigsaaret 1864. Medens Frekvensen 1864 gaar c. 27 pCt. under Gjennemsnittet, hæver det sig strax 1865 12 pCt. og 1866 11 pCt. over det og naar i de to følgende Aar sit sædvanlige Leje.

Som Ægteskabsfrekvensen viser sin Sensibilitet, sin fine Følsomhed for Nødaar og Krigsaar, saaledes ogsaa for andre social-politiske Forhold, saasom særlige Lovgivningsforhold. Ægteskabsfrekvensen i Bajern viste indtil 1867 en særlig Konstans, som Haushofer betragter som et meget gunstigt Forhold. Maximum for Afvigelsen fra Gjennemsnittet var nedad, α : under den almindelige Frekvens, kun c. 5 pCt., opad kun 2 pCt. Men denne særlige Konstans havde sin væsentlige Grund i den tidligere bajerske Lovgivning, der bestod til 1868 og som indrømmede Kommunerne et Veto mod Indgaaelse af

Ægteskab mellem Personer, der vare henviste til at leve af Lønerhverv alene. Bavern havde af den Grund kun et forholdsvist ringe pCt.-Antal af første Ægteskab og et uforholdsmæssigt stort Antal uægte Børn; men ved Lovens Ophævelse steg Antallet af første Ægteskab fra 76 til 80 pCt., ja i det første Aar endog til 86 pCt. Det var her Lovgivningen, der etablerede den Fornuft, der viste sig i Tallenes Konstans og bragte Piger og Ungkarle til at foretrække resp. Enkemænd og Enker for at naa et Ægteskab, der ellers kun var et Ønske, men Lidenskaben kunde den ikke udrydde, og de uægte Børn blev Følgen. —

Resultat: Der aabenbarer sig i Ægteskabsfrekvensen i hvert enkelt Samfund en forbavsende Regelmæssighed. Der viser sig Svingninger; den viser sig sensibel for Nødaar, gaar da ned, men Erstatningen følger hurtigt, naar Forholdet har forbedret sig; den viser en slaaende Afhængighed af Kornpriserne, af socialpolitiske Forhold, som Krigsaar, Lovgivningsforhold osv., men sammenligner man den med Dødelighedslisterne, er Regelmæssigheden betydelig større ved Ægteskabet, og tager man ikke Aar for Aar, men 5-Aar for 5-Aar, er Konstansen forbavsende. I Ægteskabsfrekvensens Bevægelse udtrykker sig en vidunderlig Regelmæssighed, der taler til os om, at Samfundet er et stort Legeme, der følger sine ejendommelige social-organiske Love og her viser os Lovene for Cellerne's Forbindelse og Frembringelse af nye Celler. Der fandtes her Svingninger, og Quetelets Sætning, at man i et Samfund absolut kunde forudsige Ægteskabets Budget, er saaledes tilsyneladende ikke ganske sand; men Moralstatistiken kan paa vise os Aarsagerne til

disse Svingninger og vil mere og mere kunne naa til at angive os Svingningsaarsagernes forholdsmæssige Styrke, (naturligvis forskjelligt for de forskjellige Samfund), og idet det saaledes viser sig, at Svingningen selv er lovmæssig, bliver det alligevel sandt, at en forudsigende Erkjendelse her er mulig. Ægteskabsfrekvensen kan ses som en Funktion af $A + x_1 + x_2 + x_3$ o. s. v. = $f(A, x_1, x_2, x_3)$, A betegnende den gennemsnitlige Ægteskabsfrekvens i et Samfund for et vist Antal Aar, Graden for den psykiske Ægteskabsdrifts «friblivende Virksomhed», x_1 Kornpriser, Handelsforhold osv., x_2 Krigsaar, x_3 Lovgivningsforhold osv. Forudsigelsen vil kunne afgives med en Sikkerhed, der kun overordenlig lidt vil kunne fravige det sande Forhold (sikkert ikke 1 pCt.), og Loven udtrykker her som overalt en hypotetisk Dom, der udsiger: under disse Forudsætninger vil dette finde Sted.

Er Regelmæssigheden i Frekvensen allerede temmelig foruroligende, medens den dog endnu synes at tillade et lille og skrøbeligt Asyl for Friheden, — saa er Regelmæssigheden i Kombinationerne af en saadan Natur, at selv dybt tænkende Mænd rædselsslagne have givet sig Nødvendigheden i Vold og bekjendt Fatalismen; — hvad der forøvrigt ikke har forhindret enkelte af dem i at være begejstrede Apostle for Fremskridtet, Guderne maa vide efter hvilken Logik. Ægteskabsfrekvensen var konstantere end Dødelighedslisterne, men mindre konstant end de enkelte Kombinationer. Hvad enten vi se paa Civilstandskombinationerne, det forholdsvise Antal af Giftermaal mellem Ungkarle og Piger, Enkemænd og Piger, Enker og Ungkarle, Enker og Enkemænd, eller

paa Alderskombinationerne, træder Bevægelsen her frem med en Lovmæssighed, der ved første Øjekast staar som hemmelighedsfuld Mystik. Tabellerne synes her uforbeholdent at tale Nødvendighedens Sprog. Se vi paa Civilstandskombinationerne finde vi:

I Frankrig giftede sig (Vielsernes Antal sat = 100)

	1836—40.	1841—45.	1846—51.	1861—65.
Ungkarle med Piger	83,39	83,86	83,55	84,72
do. med Enker	3,59	3,54	3,71	3,43
Enkemænd med Piger	9,62	9,37	9,34	8,48
do. med Enker	3,20	3,23	3,40	3,32

I Danmark:

	1860—64.	1865—69.	1870—74.
Ungkarle med Piger	79,1	80,2	82,0
do. med Enker	6,7	6,0	4,9
do. med Fraskilt	0,5	0,5	0,4
Enkemænd med Piger	11,0	10,4	9,8
do. med Enker	1,9	2,0	2,1
do. med Fraskilte	0,2	0,2	0,2
fraskilt Mand med Piger	0,5	0,5	0,5
do. med Enker	0,1	0,1	0,1
do. med Fraskilt	0,02	0,02	0,03

Den stigende Forøgelse af første Ægteskab skyldes de bedre social-økonomiske Forhold, navnlig fra 1870—74, der har ladet Ungkarles og Pigers større gjensidige Tilbøjelighed for hinanden finde mere Frigjørelse; medens de nu erotisk mindre estimerede Enker og Enkemænd mere ere henviste til hinanden, hvad der viser sig i en samtidig Forøgelse af denne Kombination.

Se vi paa Alderskombinationerne finde vi:
 Af 100 Par Ægteviiede var i Danmark i hvert Femaar
 fra 1855—74:

Alder	Mænd.				Kvinder.			
	1855-59	1860-64	1865-69	1870-74	1855-59	1860-64	1865-70	1870-74
Under 20 Aar	5,2	5,3	5,4	5,9
Fra 20—25 Aar . .	16,1	16,7	16,9	19,4	31,4	32,2	32,8	35,3
- 25—30 - . .	36,4	37,1	38,1	38,3	29,8	31,5	31,9	31,1
- 30—35 - . .	24,1	22,0	23,2	21,3	17,3	15,1	15,9	14,9
- 35—40 - . .	11,5	11,4	9,7	9,8	8,5	7,9	6,6	6,6
- 40—45 - . .	5,5	6,0	5,5	4,7	4,3	4,4	4,0	3,2
- 45—50 - . .	2,7	3,0	2,9	2,8	2,1	2,2	2,1	1,8
- 50—55 - . .	1,8	1,9	1,8	1,7	0,9	0,9	0,8	0,8
- 55—60 - . .	1,1	1,0	1,0	1,1	0,3	0,4	0,3	0,3
- 60—65 - . .	0,5	0,5	0,5	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1
- 65—70 - . .	0,2	0,3	0,2	0,3	0,1	0,0	0,1	0,0
Over 70 Aar . . .	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0

Den langsomme Forøgelse fra 1855—70 og den forholdsvis stærke fra 1870—74 i de yngre Aldersklasser skyldes Indflydelse fra de bedre økonomiske Forhold og er væsenlig den samme som Forøgelse af det 1ste Ægteskab. Den noget stærke Forøgelse af Mænd i Aldersklassen fra 30—35 Aar i Aarene 1865—69 staar uden Tvivl i Forbindelse med Krigsaaret 1864, der har formindsket de yngre Mænds Antal og styrket de ældre i «Kampen om Kvinden». Saaledes viser ogsaa Kombinationerne sig noget afhængige af sociale og social-økonomiske Forhold, men i langt ringere Grad end Frekvensen, og Gjennemsnitstallene for en længere Aarrække kunne næsten ligefrem anvendes til forudsigende Erkjendelse. —

Altsaa synes det at være saa: Friheden er forbi, Tilværelsens Væsen som Pythagoræerne vilde det Tal og Op-

fyldelsen af visse Talforhold Maalet for det menneskelige Livs Kampe og Udvikling, Guddommen en uhyre Regnemester, Tallet den Hellig-Aand. Kan det være saa? Istedetfor, at Friheden gjør Knuder, er det nu Nødvendigheden, der gjør det. Thi er end de «store Tal» ikke Love, men Taludtryk for naturlige eller sociale Forhold, under hvilke en Gruppe af Fænomener staa, saa vise de dog, at der er Love. Hvor er saa Friheden? Er den borte, da synes jo Lovmæssigheden at være let at forstaa, og det, der gjør Vanskelighed, turde da være det, at Lovmæssigheden i de Fænomener, der afhænge af den formentlig frie Vilje, er større end i andre sociale Fænomener, der ikke eller kun i ringe Grad gjøre det. Er Friheden der, da bliver Problemet: hvorledes kan Friheden forsones med den sociale Lovmæssighed? Vi have betragtet Moralstatistiken; vi maa nu se paa Friheden. —

III.

Problemet bliver dette: Naar Virkningen af den formentlig frie Viljes Handlinger i det store Samfundshele er saa konstant, maa ogsaa Aarsagen, α : Samfundsviljen være det; men naar Aarsagen, Samfundets dunkle Totalvilje, er konstant, hvorledes kan der da blive nogen Frihed paa den Enkeltes Konto, — skyldes Alt da ikke en hemmelighedsfuld Lov?

Det gaar ikke an med Quetelet, fulgt af Buckle og tilsidst af Wagner, at ville hævde, «at alle Iagttagelser retfærdiggjøre Sandheden af den Sætning, at den menneskelige Slægt set som Masse hører ind under den fysiske Naturs Fænomener» og grundlægge en Social-Fysik, thi Massen er Individernes Masse, og er Samfundet end

noget langt Andet og Mere end Individernes Masse, saa er dette Mere, der ogsaa udtrykker sig i dets Love, ikke af fysisk, men af social-aandelig Natur. Quetelet vil gjøre den frie Vilje til en «accidentel Aarsag», der «ophæves af andre, udslettes og bliver uden Virkning, naar Jagttagelsernes udstrækkes til et tilstrækkeligt stort Antal», men denne Tanke, der i sig har et rigtigt Moment, bliver til rent Nonsens, naar han ved Sandsynlighedsregningens Hjælp vil gjøre de «store Tals Love» til individuelle Drifter og taler om en bestemt i Brøk udtrykt Drift til Selvmord, til Ægteskab, til Tyveri osv. Hvad der ganske vist er afhængig af psykologiske Drifter, men i Vexelbestemmelse med en Mængde ydre Betingelser, gjøres her til en enkelt Drift, og Totalitetens, Samfundets gennemsnitlige sædelige og aandelige Niveau gjøres til en Egenskab ved den enkelte, i filosofisk Henseende en ejendommelig Begrebsforvirring; — ligesaa dunkel som Wappæus' Mening, at hine statistiske Love gjælde for Alle uden Undtagelse, men ikke for den Enkelte.

Der er en Opfattelse af Friheden, der med Moralstatistiken for Øje, strax maa forkastes, men som vel at mærke er forkastet af Moralen selv: det er den, der ser Friheden som en libertas indifferentiæ, ser den uden Hensyn til Motivet som absolut Valgfrihed, opfatter den som Evnen til i hvert Øjeblik at kunne vælge lige godt vilkenskommeligt af to Muligheder eller som Evnen til i hvert Øjeblik at kunne handle modsat af som man handler. Som den «sunde Forstand» plejer at sige: jeg kunde have gjort dette, men jeg kunde ogsaa have ladet det være, eller jeg kunde ogsaa have gjort det Modsatte, en i Belysning af Forholdet mellem det ubevidste og det

bevidste Liv*) overordenlig naiv-dristig Sætning. Grundløs og ligegyldig, indifferent, vælger Viljen mellem det udenfra fremlagte Indhold, Jeget opfattes som det rent ubestemte, formelle Jeg. Denne Opfattelse falder individuelt-psykologisk. Den ophæver Karakteren, Personligheden, og al derpaa grundet Tillid mellem Mand og Mand, gjør Begreberne Nedarving og Opdragelse meningsløse og staar i Strid med Vanens faktiske Magt, ja gjør Mennesket uberegnelig og derfor utilregnelig. Naar Determinismen i dens forskellige Former herimod ensidig hævder Viljens nødvendige Afhængighed af de nødvendig opstaaede Motiver, har den en uovervindelig Styrke, og den har tjent Videnskaben ved sin befrugtende Kritik af den abstrakte Frihedslære, og ved at give os et nyt Blik paa Viljens Betingethed, paa Forholdet mellem det bevidste og det ubevidste Liv, paa Forbryderen, Barnet, den Vilde, den Sindssyge. Men den har ikke kunnet opløse Friheden i en falsk Tro paa Friheden, og vil aldrig kunne forsones med Livet: Ansvar er det sædelige Livs Storhed og Styrke. Du skal, ergo Du kan, Dit Væsen er Frihed. En Anskuelse, der skal kunne forsones med Livet, maa vise os et dobbelt: 1) Viljens Betingethed ved Motiver, hentede fra Drift, Klogskab, Fornuft, fra hele Selvets Indhold (det er egentlig ikke Viljen, men Selvet, der er frit), og 2) kunne hævde Muligheden af et Valg. I al Frihed er der noget af en causa sui, en Selvsætten, der forudsætter at det sig selv sættende og bestemmende Væsen er, før det er. Som det Absolute er Tankens store Mysterium, er Friheden Menneskets store

*) Se Cl. Wilkens: Liv — Nydelse — Arbejde. Kbhvn. 1876. 2den Del, Nydelse. S. 21 ff.

Mysterium; Gud, Udødelighed, Frihed overhovedet Uvidenhedens store Treenighed, som Troen paa dem den Hellig-Aand i al menneskelig Livsbewægelse. Lad mig strax sige det: Ingen har nogensinde bevist Frihedens Mulighed, og Ingen har modbevist den; thi Vanskeligheden ved dens Tænkelighed, i Forhold til sig selv, til Gud, eller til Naturen, betegner kun at vi staa ved den menneskelige Erkjendelses Grænse. Men Opgaven er ikke her at gjøre et nyt Forsøg paa at hævde Frihedens Mulighed. Vor Opgave er ligeoverfor Moralstatistiken at vise, at Frihedens Mulighed kan forsones med Regelmæssigheden i de sociale Fænomeners Udvikling.

Viljen fremspringer af Følelsens Grund, særlig af Ulystfølelsen, der vækker en Stræben, en Drift, efter at fjerne Ulystfølelsens Aarsag*). Og Frihedsspørgsmaalet bliver da dette: Kan Mennesket nu, efter at være sat i Bewægelse af Driften, i hin Stræben indvirke paa denne Stræbens, Viljens, Retning og Styrke? Er det Mennesket muligt, naar det ved Erfaring og Erindring har lært, at en vis Handling, mod hvilken hin Stræben gaar, er skadelig for et andet Menneske eller for Mennesket selv, da at modarbejde Driften, standse eller hjælpe til at standse Kavsalitetsrækken, eller drive Virkningen ind i en anden Retning? Eller er det saa, at denne Standsning af Bestræbelsen kun hidrører fra en ny (Modstands-)Drift, som nødvendig vækkes ved Tanken om Følgerne (ved Sympathi for et andet Menneske eller Selvhævdelse, eller Frygt for Loven eller Gud osv.)? Eller for at tage et Exempel: Det er en bekjendt Sag, at naar Driften vækkes i mig i en eller anden Retning,

*) Se Liv — Nydelse — Arbejde. II. 1ste Kap.

f. Ex. den sexuelle, kan der ofte vindes en Slags imaginær Opfyldelse af Driften gennem Fantasien, en farlig Sport, der umærkelig styrker Driften og undergraver min Evne til at modstaa den. Kan jeg nu hæmme min Fantasi ved fri personlig Vilje af Hensyn til Følgerne eller forstærke min ideelle Antipathi mod denne besnærende Bevægelse, saaledes at denne indirekte gennem min Vilje fik større Magt til at modstaa den; eller er min Stræben efter at hæmme den kun en ny Drift, der nødvendig vækkes i mig ved Udsigten til Følgerne af, at jeg ikke hæmmer den? (At jeg mener at være fri i dette Tilfælde, siger Intet, naar man kjender noget til Forholdet mellem det ubevidste og det bevidste Liv.) Men bliver Viljen kun Resultanten af disse Kraftbestræbelser, Tungen paa Motivernes Vægtskaal, hvor er saa Friheden?

Spørgsmaalet bliver her: kan der med de moralstatistiske, ethiske og psykologiske Kjendsgjæringer for Øje konstrueres et Frihedsbegreb som Mulighed, der kan forklare dem i Enhedssammenhæng og ikke strider med nogen Kjendsgjærning? At formulere en saadan Frihedshypothese lader sig gjøre, og videre vil Filosofien uden Tvivl aldrig kunne naa. Min Frihedstheori er denne: Mennesket er fri i det Almene, i at kunne forstærke sin ideale, almenbeaandede Viljes Stræben, ikke i det Enkelte, her altid motiveret. Friheden bestaar efter min Hypothese deri, at Mennesket, foranlediget ved ydre Impulser, Drift osv. til enkelt Handling mer og mer kan bestemme sig i Retning af det Gode, det Almene, sit ideale Væsen, naar dette overhovedet ved Civilisationens Udvikling, ved Op-

dragelse, sædelig eller religiøs Erkjendelse osv. er bleven til for Individet. (Barnet; den Vilde, hin Ulykkelige, der kun er opdraget i Liden- skabernes og de løsladte Drifters Atmosfære, maaske Barn af en gammel Forbryderslægt, er ikke fri.) Altsaa: i Til- fælde f. Ex. af Drift til en slet Handling vil et Menneske, for hvem Frihedens Mulighed gennem Opdragelse, sædelig Erkjendelse osv. er bleven til, kunne grundlægge en Frihedens Virkelighed ved ved Frihedens Brug at forstærke sit Væsens ideelle Reaktion mod Handlinger af den Natur og saaledes lægge en Linje til sit ideale Væsens Virkelighedsmagt, hvorved det saaledes forstærkede ideale Væsen igjen vil faa større Magt til i stigende Maal at forstærke sig selv. Denne Frihedssætten, i hvilken Valg- friheden ligger, sker altid i Anledning af enkelte Hand- lingen, og Angeren bliver her en mægtig Spore. I Til- fælde af, at den saaledes forstærkede ideale Reaktion mod en slet Handling nu i Forbindelse med naturlige egoistiske (Frygt, Klogskab) eller sympathetiske Reaktionskræfter er stærkere end Driften til den slette Handling, undlades denne, og min Valgfrihed faar saaledes en indi- rekte Virkning paa den enkelte Handling; og det er mere de opsummerede Resultater af tidligere en ideal Karakterens Kjerne dannende Valgfrihed i For- bindelse med det nedarvede Resultat af min Races til- kæmpede Frihed end min nuværende i Anledning af denne Handling givne ideale Bestræben, der faar Hovedindflydel- sen. Men Valgfrihedens Indflydelse er kun indirekte, og den enkelte Handling fremspringer altid med Nødvendig- hed af mit Væsen i Vexelbestemmelse med Betingelserne. De enkelte menneskelige Handlinger, selv de,

der synes os friest eller mest vilkaarlige, ere altid motiverede og overalt udspringe Motiverne, de indre bestemmende Viljesgrunde, fra Vexelvirkningen mellem Menneskets indre sjælelige Natur og de ydre Forhold og Betingelser. Den indre sjælelige Natur er hele det uendelige Væv af sjælelige Bestræbelser, Drifter, Ønsker, sædelige Kræfter, Klogskabs- og Fornuftsgrunde osv., der udgjøre min virkelige ubevidst-bevidste Sjæl, den uendelig sammensmeltede Følgeenhed af Alt, hvad jeg har modtaget gennem ethnisk, social og familiær Nedarving og af hvad jeg har levet og virket, tænkt, følt, villet. Det kan her mer eller mindre være Drift og Lidenskab eller de «naturlige Dyder» som umiddelbar Sympathi og Kjærlighed, social Instinkt eller Fornuften, der er den raadende Grundtone, og den sædelige Valgfrihed: Menneskets Evne til at forstærke sit ideale Væsens Stræben, kan mer eller mindre have aandiggjort den sjælelige Verden. Men hvorledes den nu er, maa jeg handle ud fra den. De ydre Betingelser kunne være fysiske, økonomiske, sociale osv. Men overalt udspringer den bestemte Handling fra Vexelbestemmelsen mellem disse to Faktorer, den indre og den ydre. Vilkaarlighedens Rige er forbi, men Frihedens Rige kan hævdes. Det gode, sædelig udviklede Menneske vil efter Evne understøtte den Lidende; det er Resultatet af tidligere og nuværende sædelig Forstærken af hans ideale Væsen, og han vil understøtte desto fornuftigere, jo mere udviklet hans psykologiske og sociale Erkjendelse er; men hvilken Lidende beror paa Omstændighederne, hans Kjendskabskreds, tilfældige Forhold o. s. v.

IV.

Det staar nu tilbage at vise, hvorledes Friheden, saaledes opfattet, lader sig forene med Lovmæssigheden i de sociale Bevægelser. Med et saadant Frihedsbegreb, hvor Valgfriheden kun bestaar i den større eller mindre Evne til at forstærke det ideelle Væsen, og den enkelte Handling altid er motiveret, vil der psykologisk kunne ventes en betydelig Regelmæssighed i det enkelte Menneskes Liv og derfra i Samfundets. En sædelig rensset Fornuft, ja den blotte Klogskab som herskende i et civiliseret Samfund vil allerede bringe en storartet Ensartethed tilveje i Menneskenes Handlinger. Selv om Fornuften ikke taler med i Forelskelsen, saa taler den med, naar jeg gifter mig, og den byder mig at tage et alvorligt Hensyn til min økonomiske Status og mine øvrige Forhold, til Samfundets økonomiske og sociale Forhold; den byder mig at sætte mig et fornuftigt Maal og stille mod Maalet med fornuftige Midler. Den taler den individuelt-sociale Hensigtsmæssigheds Sprog. Og Hemmeligheden er nu den, at Mennesket er Social-Menneske, og at det er denne sociale Del af Menneskets Væsen (der for en meget stor Del ikke staar i Strid med sædelige Principer, og paa hvilken Valgfriheden derfor kun faar ringe Indflydelse), der i uendelig Vexelbestemmelse med andre Social-Mennesker medføre Samfundets lovbestemmende Væsen. Det er denne sociale Art af det personlige Bidrag, der bestemmer Sæder, Fornødenheder, et Folks nationale Aand osv. og regulerer Moralstatistikens Budget, og paa den maa der virkes, hvis Budgettet skal forandres. Viljens Motiver ere væsenlig direkte eller indirekte af social Natur. Vore Sæder, Sædvaner, Promenader, vore Samtaler, Glæder,

Hviletimer, ja Tiden for vor Søvn er bestemt ved dette Hensyn. Den sociale Celle er bestemt ved den sociale Organisme*).

De enkelte menneskelige Handlinger blive bestemte ved Vexelvirkninger mellem Menneskets indre sjælelige Natur og de ydre Forhold og Betingelser. Det psykologiske Grundlag for Ægteskabet er den erotiske Drift**), i sin sande Form som optaget i et sædeligt Forhold forøvrigt selv et Udtryk for en farverig Enhed af Nødvendighed og Frihed, af Forelskelse og Forpligtelse; — de ydre Betingelser ere her naturlig-fysiske, Klima, Aarstid, fysiske Livsforhold som Alder og endelig de sociale og økonomiske Forhold som Civilstand, Religion, By og Land, Lovgivningsforhold, økonomiske Bevægelser osv. Jo mere Statistiken naar til at bestemme Ægteskabets forskellige Afhængighedsgrad af disse Faktorer, desto sikrere vil den socialt kunne give en forudsigende Erkjendelse. Men den almindelige Regelmæssighed er allerede fuldstændig forstaaelig, idet disse Faktorer i et Samfund fra Aar til Aar kun forandre sig lidt. Regelmæssigheden i Tallene ere Udtrykket for, at de fysiske, økonomiske og sociale Forhold, der angive de vægtigste Motiver her for Frigjørelse af den psykiske Ægteskabsdrift, holde sig, hvad de maa gjøre, temmelig konstant fra Aar til Aar. De maa gjøre det. Thi et udviklet Samfund er et saa tæt sluttet og dybt forgrenet, stærkt nedarvet, konservativt Hele, at det kun vexler lidt fra Aar til Aar, om

*) Se Cl. Wilkens •Individ og Samfund•, Nationaløk. Tidsskr.

**) Om den erotiske Kjærligheds Natur og Væsen se Liv — Nydelse — Arbejde. II. S. 66—85.

det end gennem Aarhundreder kan undergaa store Om-
dannelser. Regelmæssigheden i Ægteskabsfrekvensen viser,
at den menneskelige Vilje er en fornuftig-motiveret,
social-bestemt Vilje, at Ægteskab ikke var Poesi alene,
men Alvor, at den Enkelte tog og uvilkaarlig maatte tage
Hensyn til sit Samfunds Forhold, til sine økonomiske
Omstændigheder, til sit Fremtidshaab i Samfundet, til
sociale Sædvaner, Anskuelser og Fordringer osv., ikke at
tale om, at særlige Forhold her ofte indskrænke Viljen:
Lovgivningsforhold, Myndighedsalder, Værnepligt, og den
faktiske Omstændighed, at Indgaaelse af Ægteskab jo ikke
er afhængig af én men mindst af to og i Almindelighed
af flere Personer. Den viser os, at disse Faktorer, i det
Store og Hele ens fra Aar til Aar, i Vexelbestemmelse
med den psykiske Drift, der ligeledes i det Store og Hele
i et Samfund er ens fra Aar til Aar (Nedarving osv.) virke
som Viljesgrunde, som Motiver, i hvilke ogsaa Karakterens
ideelle Stræben er medbestemmende; at Samfundets
Lovmæssighed altsaa virkelig gjøres ved den
Enkeltes nødvendig-frie Bevægelse. Afvigelserne
for de enkelte Aar ere dels positive, dels negative, navn-
lig bestemt ved social-økonomiske Forhold, Høstens Ud-
fald, industruelle Kriser osv. De første forestille strengt
taget kun svagere, de sidste stærkere Hindringer for Ægte-
skabsdriftens Frigjørelse. Naar i og umiddelbart efter et
Hungersaar Vielsestallet pludselig synker, ved en rig Høst
pludselig stiger, saa beviser dette kun, at Levnetsmidlernes
Fordyrelse har afskrækket en større Del af de Ægteskabs-
lystne fra Ægteskab, medens denne afskrækkelse ophørte
med dens Aarsag. Det er vel ikke Driften til Ægteskab, der
nu forstærkes, men Modet og Haabet, disse mægtige
Viljesmotiver ere forstærkede. Det er her væsenlig den

hensigtsmæssige Kamp for Existensen, Fornuften, der særlig træder frem som motiverende Viljen; og den Del af et Samfund, der mindre eller ikke tager dette Hensyn, maaske fordi Haabet er ude, holder sig ogsaa temmelig konstant fra Aar til Aar (en Del af Arbejderklassen). Hvor denne Kamp opgives, og Fornuften synker ned i Drifterne, under særlig ulykkelige sociale Forhold, hvor Haabet er ude, bliver Ægteskabsfrekvensen større (tilligemed Dødeligheden, stor Dødelighed af Børn, Forkortelse af Ægteskabets Gjennemsnits-Varighed osv.) og Regelmæssigheden bliver mindre (tidligere Irland).

Regelmæssigheden er da ikke Udtrykket for en Naturnødvendighed, der tvinger Mennesket, men Udtrykket for, at den Enkeltes Vilje er en fornuftig ved Hensynet til de sociale Forhold motiveret Vilje, altsaa netop et Udtryk for Friheden, den fornuft-beaandede Viljes Frihed. Thi her er Plads for Valgfriheden i den af mig formulerede Betydning: den skjuler sig i Svingningerne og at den ikke fremtræder synderligt slaaende, især naar man regner med Fem-Aar til Fem-Aar, ligger i følgende Omstændigheder: 1. At de Enkeltes Valgfrihed gjensidig ophæver og udjævner hinanden i deres Virkning paa de store Tal: gifter En sig særlig letsindigt, gifter en Anden sig ikke af for megen Alvor. 2. Hjælper den stille Samfundsmagt, Menneskets Indflydelse paa Mennesket, netop her, hvad Ægteskahet angaar, utrolig til Ensartethed. Sæder, Skikke, Hensyn til hvorledes der i Almindelighed handles og hvorledes det betragtes som passende at handle, udøver jo en enorm Indflydelse paa den Enkeltes Liv, og naar disse Forhold holde sig konstant i et Samfund fra Aar til Aar, hvad de gjøre, saa maa Regelmæssigheden ogsaa vise sig i de masseagtigt betragtede Hand-

linger; samme Aarsag har samme Virkning; 3. Vexler et Samfund sædelig Habitus, afhængig af Civilisation, Opdragelse, tildels Nedarving osv. ikke meget fra Aar til Aar. 4. Beror Ægteskabet ogsaa mere end paa det sædelige Ansvar med Hensyn til Indgaaelse eller Ikke-Indgaaelse paa den psykiske Drift og alle de ydre, fysiske, sociale og økonomiske Forhold. Det sidste Punkt, der er psykologisk og ethisk selvindlysende, er overordenlig vigtigt, thi det siger, at der her overhovedet ikke er nogen stor Plads for Friheden. Og dertil kommer det højst ejendommelige Forhold, at Resultatet af en Frihedsvirken her, det sædelige Ansvar med Hensyn til Indgaaelse af Ægteskabet, Hensyn til Hustru og Børn, jo væsenlig maa vise sig i et Hensyn til de social-økonomiske Betingelser; at altsaa her Resultatet af min Evne til at forstærke mit Væsens ideale Natur netop maa aabenbare sig som en dybere Afhængighed af de økonomiske Forhold, altsaa i større Beregnelighed; at altsaa her selve Frihedens Virken maa vise sig som social Nødvendighed. Saaledes er det da fuldtud forstaaeligt, hvorledes en Samfundets Lovmæssighed her kan træde frem og det kan endogsaa hævdes og bevises, at jo mere sandt udviklet et Samfund er, og desto mere udviklede og fornuftige og frie Menneskene ere, desto stærkere maa Lovmæssigheden vise sig i deres Handlinger. Frihed og Nødvendighed staa ikke som Modsetninger: jo sandere Friheden er, desto klarere træder Nødvendigheden frem i Samfundet. Derfor har Lovmæssigheden i de sociale Fænomener hin dragende Skjønhed: den er Udtrykket for et farverigt Samspil af Frihed og

Nodvendighed, og derfor ikke af fysisk, men af social Natur.

Der staar tilbage at tyde den store Regelmæssighed i Kombinationerne (Civilstand, Alder). I Ægtefællernes Aldersforhold, i de Viedes Alderskombinationer, i de enkelte Aldersklassers Ægteskabsfrekvens, selv indtil temmelig extreme Forhold, (som hvor ganske unge Mænd gifte sig med Kvinder paa over 70 Aar), ligesom ogsaa i Civilstandskombinationerne finde vi fra Aar til Aar næsten de samme Tal. Afvigelserne fra Fem-Aar til Fem-Aar udgjør i Almindelighed kun 1 à 2 pCt. ved de større, fra 5—9 pCt. ved de mindre Tal. Frekvensen viste sig som lovbestemt afhængig af flere Faktorer, fysiske, social-økonomiske osv.; Kombinationerne ere langt mindre følsomme, synes ene at være afhængige af ganske ejendommelige bestemte Aarsager. De social-økonomiske Forhold vise vel deres Indflydelse paa den Maade, at i daarlige Tider, især naar de vare lidt længere, vil Gjennemsnitsvielsesalderen (for Frankrig 30,17 Aar for Mænd, 26,07 Aar for Kvinder, ved første Ægteskab for Md. 28,4, for Kv. 25,3, for England resp. 28,01 og 24,42, ved første Ægteskab 26 og 24,7, for Danmark efter Skjøn resp. 31,5 og 28,5, ved første Ægteskab 26 og 23,1, altsaa en hel Del større end det vel i Almindelighed antages), forhøjes lidt; og endvidere, at i daarlige Tider er Chancen for, at en ældre Mand kan hjemføre som Brud en yngre Kvinde noget større, ligesom en Enkemand da har større Sandsynlighed for at vinde en Jomfru, medens hun i gode Tider synes at ville foretrække en Ungkarl*). Men Sving-

*) Moralstatistiken gjør her visse psykologiske Indblik mulig. Driften er Menneskets Drift, i selve Driften indgaar en hel Række, ogsaa logiske, Faktorer; den erotiske Drift er overhovedet en overordenlig

ningerne ere overhovedet ikke betydelige, og større ved første Ægteskab end ved 2det og 3dje, hvad dels tyder hen paa disses mindre Afhængighed af socialøkonomiske Forhold, dels hen paa, at Fornuften her spiller en særegen Rolle; og jo større Fornuft, desto mere Lovmæssighed. At Manden i Gjennemsnit er fra 2—4 Aar ældre end Kvinden er let forklarlig. At han, der modnes senere og først i en senere Alder naar borgerlig Selvstændighed, vælger en yngre Kvinde, er i Naturens Orden; hvad der her maa forbavse er, at Forskjellen i Alderen ikke er større end den er, altsaa et Udtryk for, at det er noget Andet end det naturlige Forhold mellem Kjønnene, noget Andet end Kvindens Ungdomsblomst, der bestemmer Valget af en Ægtefælle.

Hvad er nu Grunden til denne forunderlige Konstans?

1. Her er overordenlig ringe Plads for Valgfriheden. Det samme var jo imidlertid ogsaa Tilfældet med Dødeligheden, der dog var mere variabel end Ægteskabsfrekvensen. Men 2: Ægteskabskombinationerne ere grundede i social-psykologiske, race-psykologiske og individuelt-psykologiske Faktorer, der ere meget afhængige af Nationalkarakteren og af noget ubestemt og lidet variabelt i den menneskelige Natur, derimod meget lidt, som Dødeligheden, afhængig af forbigaaende fysiske og økonomiske Forhold. Det er her indre-psykologiske og meget lidt ydre Indflydelser, der gjøre sig gjældende. Den sædelige Valgfrihed laa i, at Mennesket, naar en Viljesstræben var sat i Bevægelse, kunde forstærke sit ideelle Væsens Stræben,

sammensat Størrelse. Thi vi ville ikke beskyldte hin yngre Kvinde for at elske sin ældre Mand eller sin Enkemand mindre end om hun havde faaet en yngre Mand eller en Ungkarl.

medens den enkelte Handling var et nødvendigt Udslag af hans oprindelige og ved hin Frihedsstræben erhvervede Karakter og de ydre fysiske, historiske og sociale Betingelser. Idet Indgaaelse eller Ikke-Indgaaelse af Ægteskab nu gennem Ansaret stiller Mennesket en sædelig Opgave, kan Valgfriheden indirekte faa Betydning, og den viser sig jo ogsaa slaaende i det Hensyn, som det sædeligt-udviklede Menneske tager til sine økonomiske Forhold osv. Men med Hensyn til Kombinationerne faar sædelig Valgfrihed overordenlig ringe Betydning. Naar undtages blandede Ægteskaber, Ægteskab mellem Folk af forskjellig Religion eller Konfession, og saadanne rent abnorme Forhold, som hvor en ung Mand gifter sig med en gammel Kvinde, der ikke længere kan opfylde Naturens sidste Bestemmelse: at føde, — Forhold, der ogsaa udvise stærkere Svingninger*), — saa er det jo sædeligt ligegyldigt, om jeg gifter mig med en ældre eller yngre Kvinde, med en Jomfru eller med en Enke. Her berør Alt paa Samfundets, overordenlig langsomt modificerlige, Sæder og paa social-psykologiske og individuelt-psykologiske Natur-Forhold, der maa holde sig konstant fra Aar til Aar, thi den nye Slægts menneskelige Natur-Struktur, sjælelige Natur-Bygning, maa svare til den gamles: Nedarvingens fysiske og Opdragelsens aandelige Overførelses-Lov nødvendiggjør dette. (Ogsaa her kan

*) Hvorledes aandelige Strømninger udøve en mærkbar Indflydelse paa Ægteskabets Bevægelse, viser de blandede Ægteskaber. I Sachsen steg disses Tal ganske jævnt fra 1843—49. I 1841—42 viste der sig en Formindskelse under Indflydelse af Kirkestridighederne om blandede Ægteskaber, i 1847 en Forøgelse med den kirkelig-politiske Reformbevægelse. (Oettingen). Der er her Elementer til en Maalestok for Folkets religiøse Sands.

Moralstatistiken tjene til Verifikation af Psykologien, som naar man ved Sammenligning af Civilstands-Kombinationerne hos Sydens og Nordens Folk faar en Bekræftelse for den Formodning, at Sydens Folk som mere umiddelbart-sanselige tillægge Jomfrueligheden en større Betydning end Nordens Folk.) Og naar nu de af de social-økonomiske Forhold mindre afhængige sociale Sædvane- og Sædeligheds-Anskuelser holde sig konstant fra Aar til Aar og Menneskenaturen i dens sjælelige Struktur ligeledes, saa er det ikke blot naturligt men nødvendigt, at der i Resultatet som Helhed maa vise sig en særegen Lovmæssighed, og at Regelmæssigheden i Kombinationerne er langt større end i Frekvensen. —

V.

Vi finde en lignende Regelmæssighed i Kriminalstatistiken med Hensyn til Forbrydernes Tal og Art og en lignende Rhythmus i selve Svingningerne: det er i Nødaar Elendighedens Fortvivelse, der bringer Antallet af Forbrydelser mod Ejendommen til at stige, og det er i gode Aar Velværets Forøgelse af Brutaliteten hos den Del af Samfundets Medlemmer, der ikke kan beherske sine Lidenskaber og bruger sine overflødige Indtægter til Drik osv., der medfører en Forøgelse af Forbrydelser mod Personen. Og ogsaa denne Del af Menneskeheden udviser en vis Konstans, fordi et Samfunds moralsk-intellektuelle Status i Almindelighed kun langsomt forandres: det maa erindres, at mere end de Enkeltes Frihedsstræben vejer de nedarvede Resultater af talløse tidligere Slægters Friheds-sætten gennem Civilisationens Udvikling. Men som Helhed maa man lægge Mærke til, at Regelmæssigheden her

er langt mindre end ved Ægteskabet; — her, hvor Driftens og Lidenskabens Sprog tales, er Regelmæssigheden mindre end, hvor Fornuften taler. Jo mere Fornuft og sand sædelig Frihed, der er i et Samfund, desto mere Lovmæssighed. Her skulle vi ikke gaa nærmere ind paa dette saa lidt som paa den overordenlige konstante men i sin funktionære Afhængighed saa lidt gennemskuede Selvmordsstatistik. Vor Analyse har forhaabentlig været indtrængende nok til at frembringe et stærkt Indtryk af, at Samfundet er et stort lovbevæget Hele, der virkeliggjør sin beundringsværdige Lovmæssighed ogsaa gennem den frie Vilje: en dybtforgrenet Enhed af Frihed og Nødvendighed. Det forekommer os, at den sociale Lovmæssighed under Forudsætning af et saaledes konstrueret Frihedsbegreb, der ikke staar i Strid med nogen psykologisk eller ethisk Kjendsgjerning, er i Stand til at forklare mangfoldige af dem og sikkert, efterhaanden som Viljens Psykologi bliver mere bearbejdet, vil forklare dem fyldigere og fyldigere, — fuldstændig lader sig forklare og bedre under Forudsætning af Friheden end uden den. Og jeg vil tilføje: som jeg er overbevist om, at Menneskeheden aldrig vil eller kan opgive Friheden, saaledes tror jeg ikke, at noget andet Frihedsbegreb vil kunne forklare saa meget som det af mig opstillede. —

Lovmæssigheden i de sociale Fænomener, der viser os, at Samfundet er et stort Legeme, kunde ved første Øjekast lede til det Resultat, at Samfundet som Helhed var et med en vis Frihed sig udviklende organisk Hele, hvis enkelte Celler vare ufri, at det var Samfundet, ikke den Enkelte, der handlede. Jeg siger «med en vis Frihed», thi Samfundet kunde jo indvirke paa Resultatet ved

at indvirke paa Forudsætningerne, f. Ex. gennem Lovgivningen. Men som hin Indvirkning dog maa udgaa fra enkelte Individets Initiativ, saaledes maa det naturligvis være de Enkelte, der ere fri. Netop gennem det fornuftige Overlæg, i hvilken min frie Forstærken af mit ideelle Væsen ogsaa er en Faktor, kommer Samfundet som Helhed til at virke i den Enkelte, og Samfundets Lovmæssighed virkeliggjøres gennem den Enkeltes nødvendig-frie Bevægelse. De sociale Love ere Love, men af anden Art end de fysiske, — ikke rene Friheds- eller Aands-Love i abstrakt Modsætning til Naturlovene, men højere organiske Love, i hvilke Friheden har været medbestemmende. — Og kan der tænkes noget mere Farverigt og Interessant? Vi høre paa Digteren, og han indvier os i Kjærlighedsdramaets Romantik: Alt er her Kæmpen og Liden, Alt i uendelig Bølgegang; vi erindre eller staa midt i vor Ungdoms rige Drømme; vi mindes søvnløse Nætter, vor Sjæls uendelige Betagethed af en Kvindes Øje eller af den fine Æther omkring en Kvindes Legeme, Alt er Strid og Uorden og Bølgegang. Vi se paa Moralstatistiken og i det store Hele er Alt Orden og Lovmæssighed og den sociale Organismes ophøjede Ro. Og ubevidst for os selv var det vor Kæmpen og Liden, der frembragte dette mærkelige Resultat. Ja, det endnu Besynderligere finder Sted: i samme Grad som vi arbejde os frem til sand sædelig Frihed, i samme Grad faar det Samfund, i hvilket vi leve, Nødvendighedens Præg.

Saa kan det Forunderlige ske, at Faderen tvivler om sin egen Existens, fordi han har faaet en Søn, der ved

første Øjekast ikke synes at ligne ham, skjønt han indeholder Ben af hans Ben og Kjød af hans Kjød. Det var menneskeligt i sligt Fald at tvivle om sin Existens som Fader, men ved Synet af Sønnen at tvivle om sin Existens overhovedet, — det hører ind under «det Vidunderlige». —